
KRÓNIKA

AZ AVNOJ ÉS AZ IRODALOM.
Ezzel a címmel tartott tanácskozást november elején a Jugoszláv Írószövetség, a történelmi Jajce községben, ahol negyven évvel ezelőtt kiáltották ki a köztársaságot. Bevezetőt Kole Csasule macedón író mondott, hangsúlyozva, hogy irodalmunkat az elmúlt négy évtized folyamán mindig az jellemezte elsősorban, hogy szabadon fejlődhetett minden nemzet és nemzetiség irodalma. — Nem szabad, nincs jogunk megengedni, hogy a forradalom olyan helyzetbe kerüljön, félnie kelljen a kimondott vagy leírt szótól. Ezt a forradalmat ugyanis világszerte olyannak ismerik, mint amelyek a legnagyobbaknak mondta ki a „nem”-et, s amely ellent tudott állni a nyomásoknak — mondta többek között a szónok.

KÖNYVSEREGSZEMLE '83. Október utolsó hetében rendezték meg az idej Belgrádi Könyvvásárt, amelyen a hazai kiadókon kívül 52 ország kiadói is bemutatkoztak. Hosszabb idő után ismét itt voltak az Egyesült Államok-beli kiadók, a hollandok és a portugálok. A hazai kiadás továbbra is stagnál. Többnyire nehezen érik el az előző évek címszavainak számát. A nagy sorozatok továbbra is divatosak, viszont kevés az új jelentős alkotás. Így az idej vásár fő attrakciója valójában az a kiállítás lett, amely a délszláv könyvnyomtatás fél évezredét mutatta be, kezdve egy 1483-ban megjelent egyházi könyvtől, s folytatva, a XV., XVI. és XVII. század jelentős könyveit. Külön tematikus gyűjteményt szenteltek a rendezők a köztársaság kikiáltása negyvenedik évfordulóját jelző kiadványoknak, közöttük a fel szabadulás utáni első magyar nyelvű

könyvünk hasonmásának is. Josip Broz Tito *A leigázott jugoszláv népek szabadságharca* című 1945 elején megjelent könyv hasonmását adta ki a Forum az évforduló tiszteletére.

BABITS-EST ÚJVIDÉKEN, JUGOSZLÁVIAI MAGYAR ÍRÓK FÖLLÉPÉSE PESTEN. Babits Mihály születése 100. évfordulója tiszteletére az Újvidéki Rádió M-stúdiójában irodalmi estet rendeztek, amelyen a költészetét megszólaltató pesti és újvidéki színművészek föllépése előtt Bori Imre irodalomtörténész méltatta a költő munkásságát. A Magyar Rádió és az Újvidéki Rádió hagyományos együttműködése keretében került sor november elején. Pap József és Németh István budapesti föllépésére is. Íróinkat Gerold László mutatta be a Kossuth-klub és a Magyar Rádió hallgatóinak. Az alábbiakban Bori Imre és Gerold László bevezetőit közöljük.

A BABITS-EST ELÉ

A ma este elhangzó Babits-szövegek zöme, kedves hallgatóink, a „második ének” utáni Babits Mihályt idézi — az érett és megfontolt írástudót, aki szétnéz maga körül és a nagyvilágban. Azt, aki a békét kívánja és a békét siratja, aki — ha tehetné — odatapasztaná poétaceruzáját fogó ujjahegyt azokra a vélt vagy valódi sebekre, amelyeket a XX. század közelről sem képes történelme a költészet imaginárius mivoltán ejtett. S aki — felelősségére ébredt írástudóként — az 1930-as évek derekán a szorongató világveszélyek közepette arról énekel (amikor annyian a menekülés lehetőségeit latolgatták), hogy vállalni kell a próféta-ságot, bármennyire is

tragikus vagy tragikomikus is ez a prófétai szerep, főképpen ha úgy gondolja, hogy van egy szikrányi remény még a megmenekülésre.

Bevezetésünk talán éppen ezért emlékeztessen az „első énekét” mondó költőre, aki tiszteletreméltó lírájának még nem epilógusát, hanem prólogusát tervezte és írta. Ez a költészet dekadens és korhoztapadóan korszerű — nézzük akár filozófiáját, akár pedig képvilágát, illetve érzéseinek ko-reográfiáját. Ennek a Babits Mihálynak a következő négy sor lehetne a verses névjegye:

Mint anyja emléjétől elvált
gyermek az ős tej drága kincsét,
szomjazom én, világtól elzárt,
az eleven világot ismét...

S akarhat-e mást ő, mint megélni a sóvárgó elvágyódásokat és a boldog jelenléteket és otthonléteket, a kéjes fájdalomokat és gyönyörű kéjeiket, a legkülönbözőbb szenzációkat, testieket és lelkieket, amelyekben a mesevirágok állatával a bőrgyarak magyon is konkrét bűzei vegyülnek? Tudjuk ugyanis, hogy a kor, s ez a század-vég, amely többek között Babits Mihály költészetét is feldajkálta és feltáplálta, a vágyaknak adott szárnyakat, s fiait a vágy képzeletet moz-dító erejének misztetére és valóságra törő voltának becsülésére tanította. És Babits Mihály kitűnő tanulója volt a maga korának, éppen ezért akkor még szabadon, kötetlenül, csu-pán nekitetsző módon vágyakozott, és járta az én és a világ, az élet és az irodalom tájait. S tette, mert akkor még gatlástalanul, számítás nél-kül lehetett önmaga a vágy szabadságáról, cserébe érett életbölcességet szerezzen.

S az érett költő (hallani fogják) tiszteletet parancsoló. Az ellenben, akiről ez a bevezető beszél, a fiatal, mohéságában rokonszenves. Hogyne lenne, amikor például Iriszhez, a szivárványhoz, „lelke istenségéhez” imí-gyen fohászcodlik:

Idézz fel nékem ezer égi képet
és földi képet, trilliót ha van,
sok földet, vizet, új és régi népet,
idézz fel, szóval, teljes *enmagam*.
Királyt, papot, pénzt, *teljes* daliákat
s a daliával idézd fel lovát,
aljas gonosztevőt, tudós diákok:
a multak követ érted-é
csiholni mint kovát?

Mondjuk-e tehát, hogy az életmű egységében is két költői arc néz ránk, ha Babits Mihály verseit (és nem csak verseit) olvassuk? Hogy az egyik, a fiatal a „mindenséget vágyta versbe venni”, míg a másik abból a felismerésből indul ki, hogy magamagá-nál tovább még nem jutott. Azt azonban mindenképpen leszögezhet-jük, hogy a száz esztendővel ezelőtti született a modern magyar vers egyik forradalmára volt, aki a „belső mez-telen szépség” lírájával lépett fel, s akkor, az 1900-as években az ő köl-tészete is „modernül” volt korszerű, s hogy akkori újszerűsége biztosítja műveinek mai érdekességét és korsze-rűségét is.

BORI Imre

PAP JÓZSEF KÖLTÉSZETÉRŐL

Szeretném, ha elhínnék: minden szándékosság nélkül történt, hogy Pap József verseinek itt bemutatásra kerülő válogatása két, egymással any-nyira ellentétes jelentésű, össze nem illő szó közé foglalva hangzik el, mint amilyen a „hűség” és az „irtó-zató”. Hogy mégis így történt, annak magyarázatát a nagy rendezővel, a véletlenül túl egy tartalmi mozza-natban vélem felfedezni. Abban, hogy az eddig 3 kötetet — a Rést, 1963-ban, a Rendhagyó halaszást 1974-ben és a Hűséget 1976-ban — felmutató orvos-költő, Pap József költészetét talán legkifejezöbben éppen ez a két szó jellemzi. Az egyik — „hűség” — az elsőnek elhangzó versében, a má-sik — „irtóztató” — viszont a vá-logatás végére került vers, az Amiről sose beszélünk, utolsó szavaként mint harapófogó összezáródó két félkör fele fogja egybe a költeményeket.

Az est végpontjaira iktatott versek — vallomások. A költő vallomásai a költészetéről, ennek jellegéről s természetéről. Arról — ahogy a Hűségben áll —, hogy számára a versírás játék, de édes is, és véres is; sem a vers önélménye, sem ő a vers nélkül nem létezhetne. És arról — ahogy az utolsó versben halljuk majd —, hogy „irtóztató lenne, irtóztató”, ha évek utáni első, véletlen találkozásukkor az egykori szerelmesek megoldódó nyelvvél végenincs elbeszélésbe kezdenének — „lakásról, gyerekről, netán az időjárásról / Meg hogy mire vittük az életben” —, ha ömlene belőlük a szó. Akkor is irtóztató lenne ez, ha tudjuk, hogy a költészet igazi eszköze éppen a szó. De a sok szó megöli a verset, felhívítja a költészetet. És mi más az évekkel ezelőtti kedves epizód, mint költészet. Az volt élménynek, az emlékek is.

Bármennyire is szavahihetően hangzik az az interjúmondat, mely szerint „A vers úgy születik, hogy lejegyezted egy élményt”, túlontúl síma és egyszerű ahhoz, hogy Pap József verseinek ismeretében maradéktalanul el is hihetnénk. Tudom, hogy az efféle élménylejegyzés nem több annál, amikor a szobrász kiválasztja a fát, amit majd vésőjével megmunkál, ám arra a költőre vonatkoztatva, aki vállalva a diszharmonikus szókapcsolat minden vonatkozását, „hűséges fogoly”-nak érzi magát hitelesebbnek, igazabbnak tartom azt a versét, mely arról vall, hogy „lehetetlen úgy írni verset, ahogy lehet”.

A vers — fogalimazza meg példás tömörséggel költőnk — a legellen-tétesebb hangulatból, alkalmából születik: „Egy sikoltásból / (Vagy gerlebűgésből)”. Váratlanul, meglepetészerűen. Lévéen azonban a vers olyan csodalény, amely csak él, ha máshoz is kötődik, nem elég a sikoltás vagy a gerlebűgés, arra is szükség van, hogy ez valakiben visszhangra leljen, hogy olvasó vagy hallgató idegrendszérének rezdülése átvegye. Hogy a „gyámoltalan”-t az „otthontalan”-t, hogy ismét a vers metaforáira hivatkozzak, valaki tisztába tegye, párt-

fogásba vegye — befogadja, ismétcsak „Egy sikoltásban / (Gerlebűgésben)”.

A költő, akiben ilyen tudatosan él a vers kiteljesedésének minden fázisa, teljes folyamata, aki tudja, hogy nem elegendő kétségbeesetten vagy boldogan sóhajtani ahhoz, hogy az élményből költemény váljék, fokozottabban érzi az engedetlen szavakkal — melyek „megtorpannak”, „elakadnak”, „borzongnak” — való küzdelem sorsdöntő jellegét. Azt, hogy a költő igazi, legnagyobb küzdelmét nem az élménnyel vagy a gondolattal, hanem a szándékknak ellenálló szavakkal vívja.

Nemcsak eszközeivel, a szavakkal szemben érzi a költő a disszonáns kapcsolatban jelölt „hűséges fogoly” viszonyt, hanem a tájjal szemben is, ahogy ezt Fogságaim című versében megfogalmazta. Nem tájira Pap József, annak ellenére, hogy a tájhoz kötődő verseinek nagy részét lokalizálja. Olykor annyira pontosan — „Becsén, az Alsóvárosban, / ott, ahol a volt / Mező utca meg a mi utcánk, / a volt Halász utca, / kereszteli egymást” —, hogy kincskeresők módjára kézbe vehetnénk a verset és rálelnénk arra a pontra, ahonnan egykor szemlélte a világot, ahol rögződött benne a kép, s ahová most visszatér az emlékezet. „Amikor a tájhoz fordulok, mindig múlt időben beszélek — vallotta. A múltban látom magamat, családomat, de mindezt mai szemmel nézem”.

S milyen a táj Pap József verseiben? Egyhelyütt, mint apjának arca — „Arcomban arcát, s arcában a tájat” —, amely arról a „vesződségről” árulkodik, „melynek sosincs vége”. Másutt: „Mint egy nagy ásitás”, melynek „nem lehet kívánni a végét”. Hiába becézük rónának, diszítik délibábbal, ábrándozva mondják „ringó búzatenger”-nek, ha „leterített” és „agyonhajszolt”. S a vers, melynek címe lényegretörően csak ennyi: Itt, vége felé haladva a táj képére egyre sötétebb színeket rak fel a költő. Azt érzi, „hogy vácog a síkság”, a magasban rüpolő „vadlibák sikongának”, ha szelők mozdul „kukorica le-

vele zörren", nem csoda, ha előbb csak félelmüket legyőzendő „hideglelősen” (vagy viháncolva?) futkosni” kezdenek, nem sejtve, hogy ez hozza az igazi veszedelmet: „süppedünk, bokáig, térdig, derékig már... egyre mélyebben, mind mélyben”, s nem máshová, mint az „itteni sárba”. Menekülni kellene, de nem lehet, megfog, akik elmentek, azokat, mint költőnk — „Soha el nem hagytam / Belém oltották / Hordom magamban” — visszakényszeríti. Értzi a rendjét, de ismeri „gonosz és kíméletlen” törvényeit is, meg azt, „Hogy szíve nincs e tájnak”. Ezért monda egyszer, hogy „a tájról nem meséket kell mondani”. De azt is hirdeti, hogy a síkság, amely elnyeli a tornyokat, „Látványra — teljes értékű valóságga — „általunk válik”. Olyan hitvallás ez, mint amikor ezt olvassuk „Ez a tér a ránk bízott jelen”, amit azért kell vállalni, mert az ember sohasem élhet önmagának vállalása nélkül. Ha optimizmust keresünk, ez az, megszenvedet optimizmus. Közéleti lírájához hasonlóan visszafogott magánéleti — nem mondanám, hogy szerelmi — lírájában a megnyugvásnak, a pillanatnyi boldogságnak ára van, zamatjába fanyar mellékíz vegyül.

Költészetbeli erőforrásait keresve a szerb Miodrag Pavlovićnál, a szerb-rómán Vasko Popánál, a magyar Pilinszky-nél, Kálnoky-nál kell megállapodni, náluk ismerünk alkati viszonyra az 1926-ban született költő verseiben, melyek a félképekben, jelzésekben mutatkozó csupasz avantgardizmustól vezetnek a közlő, de mégis személyes hangúlyokat hordozó emlékező versekig. A verspárlatoktól az élménylíráig.

NÉMETH ISTVÁN A SZÉPIRÓ RIPORTER

Németh István szerzői estjét bevezető kritikus szívesen venné, ha a szokástól eltérően ezúttal nem a művek elhangzása előtt, hanem után kellene közönség elé lépnie. Semmi képpen sem ment esetleg úgy érzi, hogy nincs mondanivalója ezekről az

írásokról. Egyszerűen csak azért, mert akkor kevésbé vagy egyáltalán nem szorulna magyarázatra az, ami a szövegek válogatása és jellemzése közben elő-előbukkant. Ebben az ópuszban hol a határ novellák és riportok, széppróza és hírlapírás között; mi tartozik az egyik, s mi a másik tartományba. Kritikus közhellyé vált ugyanis, hogy írónkban két alkotó él: novellista és riporter. Tetszetős képzet, csakhogy — hamis, mint minden efféle sablon, melynek — bevallom — a közelmúltig magam is híve voltam. Az est anyagát válogatva lett egyértelmű, ami erről az írói világról készült tévéforgatókönyv írásakor már felsejlett; itt lehetetlen és felesleges is haránt vonni irodalom és újságírás, novella és riport között. A szépirói munkában felfedezhetők a valóság riporteri látásának mozzanatai, riportjaiban pedig a novellai megformálás eszközei.

Nem lehet, és nem is kell dísztingválni, nemcsak mert az eszközök keverednek, vegyesek, hanem — s ez minden formai jegynél lényegesebb — az írói viszonyulás, alapállás is azonos, s mert a novellák és riportok tárgya közös: a vajdasági falu és a vajdasági ember. Írónk ugyanis kevésbé szeret történeteket kitalálni, szerkeszteni, ő megfigyel, s amit észlel, azt rögzíti, ami viszont inkább a riporterre, mintsem a novellistára jellemző, de a rögzítés a széppróza nyelvén, nemegyszer enyhén lírával megfuttatva történik. Leíró módszere nem zárja ki sem az író jelenlétét, személyes részvételét, sem pedig azt, hogy drámai pillanatokat, eseményeket ragadjon meg. Novellái épp úgy lényegretörőek, mint riportjai, nélkülözik a színes kitérőket, a kanyargó mellékszálakat. Mindkét formában kitalapinthatóan egy sajátos létélmény dokumentumait állítja elének. Reporteri alapállása szerint elsődleges, sőt majdnem kizárólagos szempont számára az alany igazságának hiteles közlése. „Szeretem a riporteri munkámat, nyilatkozta, mert állandóan az igazat kell megírnom, hiszen szoros kapcsolatban vagyok az olvasóimmal.” S ezt

a felbecsülhetetlen erkölcsi tőkét kamatoztatja novelláiban. Nem is sejtjük talán, hogy a riport milyen mértékben leleplező forma, óhatatlanul is elárulja, íróját mi érdekli a körülötte levő valóságból, s hogyan szemléli ezt. Ha jól emlékszem, a kritikus Boni Imre írta Németh Istvánról, hogy riportjait a vajdasági lét enciklopédiájaként kell olvasni. Irónk mondja egyik írásában, számára mintha egész Vajdaság egy nagy falu volna, majd hozzátézi: „Ez a nagy megírandók egyike! A vajdasági falu.” Egyszer „hallgattam egy 90 éves falusi öregember visszaemlékezését. Mi volt az ő gyermekkorában a bácskai falu. Ós-Ázsia. Meg kell egyszer írni ezt a falut. Persze úgy, hogy aztán odafigyeljen rá fél Európa”. Az egykori terv még megírásra vár, annak ellenére, hogy mozaikkockáit már vagy három évtizede gyűjti, csiszolja riportokban, novellákban Németh István, aki tudja, hogy „tartósat csakis saját valóságunk anyagából építhetünk”.

Németh István esetében, mint a magyar írónál már több mint egy évszázada, így fonódik össze elválaszthatatlanul a hírlap- és a novellaírás. Fiatal korától gyakorló riporter az 1930-ban Kúshegyesen született író, akinek első könyve, a Parasztkirályság még 1954-ben jelent meg, akkor, mikor kötetek kezdtek hírül adni, hogy fordulópontjához érkezett a jugoszláviai magyar irodalom. A novellákra ekkor még vastagon felelt a naturalizmus alól már fel-feltűntek a visszafogottabb részletek, a korszerű megoldások. Főleg a kötet záróciklusa, a Tollpróbák ígéri az újfajta szemléletet és eszközöket. Ezekből az írásokból sarjadtak azután az Egy ember ül az udvaron (1959) és a Hűtlen este (1964) novellái, akárcsak az immár három kiadást megért gyermekkötet, a Lepkelánc írásai is. Gyermekek és ifjúsági regényeit meg novelláit nem számítva jó másfél évtizedig hiányoztak a jugoszláviai magyar könyvkiadásból Németh István széprózájának kötetei. Megjelent viszont három riportkönyve, amelyek ékesen

bizonyítják, hogy irónkban nem apadt ki a novellista véna. De ezt bizonyítják a folyóiratokban néhány éve ismét fel-feltűnő elbeszélései, a legjelentősebbek: Porszem, Minden világos, melyek témájukat elsősorban az ötvenes évek eseményeiből merítik, abból az időszakból, mely felé Németh régebbi novellái közül a legsikerültebbek — Gyöngy József második halála, Lent a gödörben, Béhus — is fordultak. De néhány éve sorjáznak már azok a lírai hangvételű, rövid, esti jegyzeteknek nevezett írások, amelyek hol esszéisztikus helyzetjelentésként, hol szociográfiai reflexiókként szólnak az idegenségélményről, a kapcsolatmélküliségről, a magányról, mindarról, amit tömören és mégis sokértelműen az alábbi felismerés summáz: „Idegenszerünkben hordozunk egy hiányérzetet”. A falu előregszik, a város nélkülözi az együttélés legigazibb ismérveit, főleg a meghitiséget. Nem csoda, ha olykor az író-riporter is úgy érzi, este szülőfalujában is eltévedne. A csillagok hűségében, vallja irónk, azonban nem kell csalódnia. Ezért is bízza rájuk magát és a tollát.

GEROLD László

BÜCSU MATIJEVICS LAJOSTÓL. Teljes váratlanul, tragikus körülmények között távozott el körünkbelől és a jugoszláviai magyar tudományos közéletből dr. Matijevics Lajos egyetemi rendes tanár, a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének igazgatója. Fiatalon, alkotói ereje teljében tett önszántából pontot életére, oktatói és tudományos pályájára.

Dr. Matijevics Lajos 1940. július 7-én született Szabadkán. 1959-ben beiratkozott az újjévidéki Bölcsész-tudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékére, ahol 1963-ban, a Tanszék első nemzedékének tagjaként szerezte meg oklevelét. Tanári működését a kishegyési Ady Endre Általános Iskolában kezdte, 1966-tól tanárságát a bölcsészkar Magyar Tanszékén. 1972-ben szerzett doktori tudományos fokozatot Újvidéken. A vaj-

dasági magyar diáknyelv című értékelésével. 1972-ben docens, 1977-től egyetemi rendkívüli tanár, ez évtől pedig egyetemi rendes tanári fokozatban oktatott az Intézetben. Ez év október eleje óta végezte A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének igazgatói teendőit.

Dr. Matijevics Lajos tevékeny közéleti ember volt, pályája során a bölcsészkar pártalapszervezetének titkára, dékánhelyettese, tanszékvezető, valamint a Szövetségi Képviselőház Szövegegyeztető Bizottságának küldötte volt. Részt vállalt a VTMA nevében a jugoszláviai tudományos és művészeti akadémiai országos koordinációs bizottságban is.

Évek óta magyar nyelvtörténetet adott elő a Tanszéken, később a nyelv művelés tárgyából is vállalt órákat. Oktatói pályája során felelősségteljes és lelkiismeretes tanárnak ismerték meg tanítványai és munkatársai.

Dr. Matijevics Lajos tudományos érdeklődése sokrétű volt. Nyelvészeti alapérdeklődése mellett foglalkozott néprajzi és könyvészeti kérdésekkel. Nagyszámú tanulmányt, cikket és számos könyvet tett közzé. Ezek közül elsősorban nyelvészeti tematikájúak: *A vajdasági magyar diáknyelv*, *Az utca nyelve*, *Vizeknek szarváról*. Nyelvészeti és onomasztikai kötete (társzerzőkkel vagy anélkül) eddig hat jelent meg. *Tiz, tiz, tisztá víz*

címmel nagy gyűjteményét adta ki a jugoszláviai magyar népi mondóka-knák. A gombosi népballadák kötetét is ő rendezte sajtó alá. Ezekben kívül szójegyzékek, nyelvtanulások, anyagközlés és összefoglalások jelzik tudományos pályájának eredményeit. Az előbbieket mellett foglalkozott fordítási és nyelvtanulási kérdésekkel is: ezek köréből jegyzeteket is publikált.

Dr. Matijevics Lajos egyetemi rendes tanár halálával a jugoszláviai magyar közélet, felsőoktatás és tudományos élet jelentős és eredményekben gazdag pályájú egyénisége távozott el körünkől. Emlékének megőrzése és ápolása reánk háruló feladat.

PETKO VOJNIC PURČAR KAPTA A SZIRMAI-DÍJÁT. A legjobb szerbhorvát, illetve magyar nyelvű novelláskötetek díjazására alapított Szirmai Károly Irodalmi Díjat, az elmúlt két év szerbhorvát nyelvű alkotásaiért Petko Vojnić Purčar érdemelte ki. A Boško Ivkov, Božidar Kovaček és Sava Babić összetételű zsűri úgy ítélte meg, hogy a Matica srpska kiadásában megjelent *Prstenovani gavrani* (Gyűrűs varjú) volt az említett időszak legfigyelemreméltóbb kötete. A díjat a november eleji titoverbászi ünnepségen adták át a szerzőnek, azzal az aranyéremmel együtt, amellyel Szirmai Károly fia, Szirmai Endre hagyományosan jutalmazza a díjazott írókat.